

Me olemme eläimiä, mutta eläin ei ole sitä mitä kuvittelemme

Mary Midgleyyn urauurtava eläinkäsitysten kritiikki

Ihmisen vertaaminen eläimiin saa meidät helposti kiihdyksiin, vaikka tiedämme kuulumamme eläinkuntaan. Ajattelemme kuitenkin yhä usein – etenkin ihmistieteissä – ettei eläimyydellämme ole kauheasti väliä. Olemme erityislaatuaisia, kulttuurisia ja yhteiskunnallisia. Eläimet ovat jotain muuta. Me olemme enemmän kuin ne. Filosofi Mary Midgleyyn 50 vuotta sitten julkaistu artikkeli ”Eläimellisyyden käsite” on voimakas puheenvuoro ajattelumme uudistumisen puolesta.

Emme ole aivan varmoja siitä, saako ihmistä kutsua eläimeksi, tai siitä, saako ihmisten kohtelua verrata muiden eläinten kohteluun. Osa lukijoista ja etenkin maatalouden etujärjestöt hermostuivat, kun pastori Kari Kuula vertasi runsaat kaksi vuotta sitten *Kirkko ja kaupunki* -lehdessä eläinten kohtelua keskitysleireihin¹. Myös ihmisten ja ihmisyhteiskuntien tutkimuksen suhde muiden eläinten tutkimukseen on yhä arka kysymys. Kiistelemme siitä, onko vertauksilla muiden eläinten käyttäytymiseen käyttöä ihmisten elämää selitettäessä. Pelkäämme ihmisen redusoinnista eläimeksi. Mutta entä jos eläimiäkään ei pitäisi redusoida eläimeksi? Jos vika onkin käsityksessämme eläimyydestä?

Filosofi Mary Midgleyyn (1919–2018) artikkelin ”Eläimellisyyden käsite” (The Concept of Beastliness) keskeinen viesti on, että meidän on hyväksyttävä olemamme eläimiä, mutta olemme ymmärtäneet väärin sen, mitä eläimenä oleminen tarkoittaa. Viisikymmentä vuotta julkaisemisen jälkeen Midgleyyn artikkeli tuntuu edelleen ajankohtaiselta: se tuntuu jopa ennakoivan posthumanistista keskustelua. Tieteen, myös etologian, kehityksen myötä jotkin hänen esimerkkinsä ovat vanhentuneita, mutta artikkelin peruskysymykset eivät.

Midgley haluaa korjata ihmiskeskeisyyttämme ja myöntää jatkuvuutemme eläinkuntaan, toisiin eläimiin. Hän kritisoi sekä eläinkäsitystämme että käsitystämme ihmisestä. Midgleylle ihminen ei ole eikä hänen tarvitse olla biologiasta ja kehosta vapaata älyllisyyttä. Hän purkaa käsitystämme eläimellisyydestä palasiksi ja ottaa samalla kantaa keskeisimpiin ihmisen olemusta koskeviin väiteläisiin. Meidän ympärillämme ei elä petomaisia elukoita eikä sellaisia ole myöskään sisällämme.

Artikkeli on varhainen muotoilu Midgleyyn ensimmäisen kirjan *Beast and Man* (1978) teemoista². *Beast and Man* on omistettu hänen pojilleen, joita Midgley kiittää siitä, miten päivänselväksi he tekivät hänelle, ettei ihmisslapsi ole tyhjä taulu. Ihmisellä on ihmisluonto, mutta käsitykset siitä, mitä sekä ihmisen että muiden eläinten luonnot ovat, vaativat Midgleyyn mukaan radikaalia korjaamista. Midgley kirjoittaa artikkelissaan:

”Eläimet eivät ole vain yksi niistä jutuista, joilla ihmiset viihdyttävät itseään, kuten purukumi tai vesisukset, vaan ne ovat ryhmä, johon ihmiset kuuluvat. Me emme ai-noastaan ole eläinten kaltaisia; me olemme eläimiä.”

Tieteeseen, etiikkaan ja eläinten asemaan urallaan keskittynyt Midgley kritisoi artikkelissaan ihmistieteiden ihmiskeskeistä ja dikotomista ajatteluperinnettä, jossa käsitykset eläimistä ja eläimellisyydestä typistyvät kansanomaisiin stereotypioihin. Samalla hän ruotii oman aikakautensa hullaantumista ajatukseen ihmisestä täysin kulttuurisesti muovautuvana olentona, jolla ei ole luontoa, joka määräisi hänen olemuksensa ja olemisensa ehtoja. Tässä traditiossa paha on peräisin yhteiskunnasta ja vääränlaisista uskomuksista, ja se voidaan poistaa muokkaamalla yhteiskuntaa ja tapojamme ajatella. Mutta Midgley ei myöskään hyväksy ajatusta alemmasta petomaisesta eläimellisyydestä, elukasta, sisällämme:

”Tämä abstrakti elukka on samanlaista mielikuvituksen tuotetta kuin 1700-luvun ’villit’, jalot tai muunlaiset... Sen mitä antropologia teki tuolle myytille, etologia tekee nyt ’elukan’ myytille.”

”Olemme yhä solmussa sekä ihmiskäsityksemme että eläinsuhteemme kanssa, sillä meillä on harhakuvitelmia siitä, mitä elämyys, eläimenä olo, on.”

Tämä Midgley'n ajatus kuulostaa kuitenkin puoli vuosisataa myöhemmin yltiöpäisen toiveikkaalta. Onko ihmistieteissä vakavasti edes harkittu etologien kuuntelemista, kiinnostumista muita eläinlajeja koskevasta tiedosta? Olemme yhä solmussa sekä ihmiskäsityksemme että eläinsuhteemme kanssa, sillä meillä on harhakuvitelmia siitä, mitä elämyys, eläimenä olo, on. Tämän johdosta meidän on pidettävä kiinni ehdottomasta ihmisen ja muiden eläinten välisestä rajasta. Se näyttäytyy inhimillisen ihmiskuvan ja ihmisarvon takaajana. Käsitykset eläinten elukkamaisuudesta ja sisällämme asustavasta alemmasta eläimellisestä osasta elävät ja voivat hyvin, ainakin Midgley'n kritiikin ensisijaisissa kohteissa filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä.

Midgley havainnollistaa tekstissään eläinkäsityksemme ihmiskeskeisyyttä: eläin nähdään kontrastina ihmiselle, meidän pelkojemme ja halujemme projektioina. Emme ole – ainakaan ihmistieteissä – olleet kiinnostuneita eläimistä itseinään, eläinkunnan loputtomasta monimuotoisuudesta, yksilöllisten ja lajiominaisuuksien kirjosta, erilaisista kyvyistä ja niiden yhä uusiin muotoihin asettuvista yhdistelmistä. Yhteiskuntatieteissä ja erityisesti sosiologiassa eläin ei ole koskaan voinut olla yhtä paljon kuin ihminen on. Durkheimista lähtien ja varsin pitkälti hänen ajatustensa varaan on rakennettu tarina, jossa kaikki ihmisen käytökselle olennainen ja arvostettava on syntynyt yhteiskunnassa, joka on yksinomaan ihmiselle ominainen olemisen tapa. Näin ollen ihmisen sosiologinen ymmärtäminen ei tarvitse biologiaa tai edes psykologiaa tuekseen, perusteli Durkheim.³ Ihminen on yhteiskunnassa syntyvä kulttuuriolento. Tarinan toinen puoli on se, ettei muilla eläimillä ole mitään näistä olennaisista ja arvokkaista ominaisuuksista, sillä niillä ei ole yhteiskuntaa, jossa nämä

ominaisuudet syntyvät. Tähän eläinkäsitykseen Midgley vaati korjausta.

Emme ole päässeet irti ajatuksesta, jonka mukaan eläimenä oleminen on ”vain” eläimenä olemista eikä suinkaan ihmeellisimpiä asioita, jonka maailmankaikkeudessa tiedämme. Eläinkunnan evoluutio on tarkoittanut tuntoisuuden ja tietoisuuden syntyä ja kognitiivisten kykyjen loputonta kirjoa, mukaan lukien sellaisen olennon kuin ihminen. Ihmisenä oleminen on yksi muoto eläimenä olemisesta, ja eläimenä oleminen – elämyys – tarkoittaa lukemattomia sosiaalisia maailmoja, kykyjä, aisteja, yhteiskuntia, oppimista, kommunikaatiokeinoja ja kulttuureja. Midgley'n elämyytensä myöntävä ihminen ei olekaan reduktionistisen ihmiskuvan ihminen, vaan reduktionistisesta eläinkuvasta irrotettu ihmiseläin. Ihminen ei ole ”vain” eläin, vaan oman ainutlaatuisen ihmisluontonsa omaava laji, joka ymmärtää itseään paremmin pyrkiessään ymmärtämään yhteytensä muihin eläinlajeihin, kaiken heidän kanssaan jakamansa.

Tämä jatkuvuuden ajatus, jonka Darwin aikanaan esitteli koko maailmalle, on ollut ihmiselle hyvin vaikea hyväksyä. Artikkelissaan Midgley tukeutuu vahvasti ura-uurtavaan Nobel-palkittuun etologi Konrad Lorenziin (1903–1989), joka oli aikanaan todennut, että tieteelliset läpimurrot eivät olleet läpäisseet kulttuuria:

”Kuten Lorenz toteaa, ihmisen ylpeys on saanut jo pari ilkeää kolausta Darwinilta ja Freudilta. Kunnon vaikeuksia kohdattaneen kolmannen kolhun kohdalla, kun joudutaan hyväksymään, ettei *homo sapiens* ole vain hieman kiinnostunut eläimistä. Hän *on* eläin.”

Midgley vertaa käsityksiämme eläimistä siihen, millaisiksi eurooppalaiset ymmärsivät kolonialismin myötä kohtaamamme kansat, ”villit” tai ”primitiivit”. Aina kun emme ole ymmärtäneet, olemme heijastaneet vieraaseen toiseuteen sen, mitä halveksomme ja pelkäämme itsessämme. Olemme asettaneet eläimen ja eläimellisyyden itsessämme vastakkain ”sielumme hellempään osan” kanssa. Etologiaan nojaten Midgley esittää, että sekä ”peto” meissä että hellempi osamme ovat samaa ihmiseläimen luontoa, evolutiivista alkuperää kumpikin. Kumpikin osa on samalla yhtä lailla ihmistä, vaikka kavahtamaamme osaa itsessämme olemme ryhtyneet nimittämään eläimellisyydeksi. Kumpikaan ei ole sivistyksen pintasilausta, yksin ihmisyhteiskunnassa syntyntä, vaan syvästi meitä itseämme. Väkivaltaisuus ja keinot kontrolloida väkivaltaisia impulssejamme, kehoon sidoksissa oleva älyllisyytemme ja sosiaalisuutemme liittyvät taipumuksemme ovat kaikki syvää ihmislaajuutta.

Samalla kun olemme kavahtaneet omia julmia piirteitämme, olemme katsoleet muihin eläimiin ihmiskeskeisesti ja nähneet niissä vain suoraan meihin kohdistuvan puolen. Midgley osoittaa, miten tämä ihmiskeskeinen katse suteen on tarkoittanut vuosisatojen mittaista tarinaa varoittamatta hyökkäävästä julmasta pedosta, joka raatelee lampaita ja koiria – eli meidän omaisuuttamme. Kun sutta katsotaan ei-ihmiskeskeisesti, etologin silmin,

näkyvää valtava kirjo aivan muunlaista käytöstä: tiivistä sosiaalista elämää, yhteistyötä, hoivaa, lepoa, leikkiä, ympäristön tuntemusta. Mutta kuten Midgley kirjoittaa, juuri kansanperinteen ja uskomusten yksinkertaistettu, vääristetty hahmo on ollut suosittu filosofien joukossa. Itse lisäisin tähän joukkoon yhteiskuntatieteilijät. Tähän liittyy Midgleyn mukaan populaari idea eläimellisen tai eläinten maailman julmuudesta, joka on sellaisten ilmausten kuin ”brutaali”, ”elukkamainen”, ”petomainen” ja ”eläimelliset intohimot” taustalla.

Niin kauan kuin eläin ja elämyys typistetään petomaisuudeksi – eläimellisyydeksi – ja ihmistä ikuisesti alemmaksi olemisen muodoksi, toimii eläimellistäminen keinona riistää ihmiseltä täysi ihmisarvo. Eläimen kaltaiseksi maalattu on elukkamainen, petomainen ja alempi, ei siis täysin ihminen. Tämä keino on ollut ahkerassa käytössä noitavainoista Ruandan kansanmurhaan ja orjakaupasta presidenttipari Obamien kohteluun ja naisten halventamiseen.

Midgleyn teksti kurottaakin keskusteluun niin ihmisen kuin pahuuden perimmäisestä olemuksesta ja alkuperästä. Pahuus tuli Raamatussa naisesta, joka puolestaan syytti käärmettä. Kun uskonnon jumalat eivät enää kantaneet inhimillisiä paheita, alkoi ihminen syyttää kavahattamista ominaisuuksistaan ja teoistaan eläintä, myös itsessään. Todellinen ihminen ei olisi julma tappaja, mutta eläin hänessä on tuhoava voima, vieras ja paha. Hyvät puolemmat ovat edustaneet meille tosiminä, tosi-ihmistä.

Midgley kuittaa luonto vastaan kasvatus -väittelyn vääristyneenä. Ihmisluonto tuottaa taipumuksemme – niin hyvään ja pahaan kuin kaikkiin harmaan sävyihin. Kaikki koulutettavissa olevat ja oppivat lajit ovat monimutkaisia. Niissä piilee mahdollisuus moneen. Redusoiva selittäminen jättää tavoittamatta jotain olennaisia heistä.

Filosofiassa Midgley jäljittää ihmis-eläin-eronteon historiaa Platonista asti, mutta erityisesti eläinvihamielisen perinteen vahvistajana hän nostaa esiin Immanuel Kantin. Juuri tämän hän näkee keskeisenä vaikuttajana siinä, että eläinten rooli on niin laajalti sivuutettu filosofiassa ja ihmistieteissä. Midgley ei ole tietenkään ainoa eronteon kriitikko: sosiaalitieteissä hänen kannallaan ovat vuosikymmenestä toiseen olleet erilaiset hahmot Edvard Westermarckista Theodor Adornoon ja lopulta kriittisen eläintutkimuksen perinteeseen. Nimenomaan Westermarckia ja Adornoa yhdistääkin Kantin eläinkäsityksen voimakas kritiikki⁴. Olemme kuitenkin olleet taitavia sivuuttamaan maineikkaidenkin sosiaalitieteilijöiden valtavirrasta poikkeavat eläinkäsitykset. Kiinnostus esimerkiksi Adornon eläinnäkemyksiä kohtaan on virinnyt vasta 2000-luvulla, todennäköisesti Jacques Derridan häneen ajatuksiinsa kohdistaman kiinnostuksen myötä⁵. Toisaalta sosiologian oppikirjoissa elävät yhä edelleen ihmiskeskiset, ihmisen ja eläinten eroa korostavat näkemykset⁶.

Myöhemmin urallaan Midgley päätyi väittelemään myös sellaisten tutkijoiden kanssa, jotka korostivat evoluution merkitystä ja ihmisten samankaltaisuutta muiden eläinten kanssa. Näin sinnikäs evolutiivisen ja etologisen tiedon puolustaja kritisoi voimakkaasti etenkin Richard

Dawkinsin muotoilua itsekkästä geenistä. Midgley näki Dawkinsin retoriikan yksilönä kohdellusta, negatiivisen, inhimillisen käyttäytymispiirteen mukaan luonnehditusta geenistä haitallisena. Ei ihmekään, etteivät lukijat halua ostaa ajatusta evoluutiosta ja sen merkityksestä, jos sen kuvaus on sellainen kuin Dawkinsin, Midgley kirjoitti⁷.

Olemme edelleen hyvin hämmentyneitä sen kysymyksen äärellä, mitä merkitsee, että olemme eläimiä. Eläinten oikeuksia ja hyvinvointia koskeva keskustelu on kasvanut Midgleyn tekstin ajoista, ja eläinten hyvinvointitutkimus on syntynyt tarjoamaan entistä tarkempaa tietoa hyväksikäyttämämme eläinten käyttäytymisestä. Määräävä käsitys suhteestamme kaikkiin muihin lajeihin perustuu kuitenkin edelleen ehdottomaan eroon. Eläin on jotain hyväksikäytettävää, alempaa. Pelkäämme samuuden tunnistamista ja tunnustamista. Emme vain omaa pahuuttamme, vaan muiden hyvyttä ja kyvykkyyttä. Entä jos tämä kaikki on aina ollut todella väärin? Entä jos olemme todella olennaisesti samaa kuin ne – eläimet – myös hyvässä?

Vitteet & Kirjallisuus

- 1 Kari Kuulan kolumni ”Eläinten teollinen käyttö muistuttaa Saatanan tuhotekoa – Jeesuksen seuraaja ei voi osallistua nykyiseen kaltointkohteluun” (18.1.2021) poistettiin lehden verkkosivuilta (sen voi kuitenkin lukea Wayback Machinessa: <http://kirkkojakaupunki.fi/-/kuula-kristittyjen-on-mietittava-uudelleen-elainten-hyotykaytto-heidan-pitaisi-olla-merkkeja-luojan-rakkaudesta-luotujaan-kohtaan-mutta-nykyinen-elainten-teollinen-kaytto-muistuttaa-saatanan-tuhotekoa>). *Kirkko ja kaupunki* sai asiasta huomautuksen julkisen sanan neuvostolta. Kuualta tilattiin uusi kolumni ”Kristityn kilvoittelu alkaa lautaselta – emme saa alistaa tuntoisia olentoja” (1.2.2021). Verkossa: <http://kirkkojakaupunki.fi/-/kuula-kristityn-kilvoittelu-alkaa-lautaselta-emme-saa-alistaa-tuntoisia-olentoja>
- 2 Mary Midgley, *Beast and Man: The Roots of Human Nature*. Routledge, London & New York 1978. (Uusittu laitos 1995.)
- 3 Durkheimin eläinkäsityksistä ks. Salla Tuomivaara, *Animals in the Sociologies of Westermarck and Durkheim*. Palgrave Macmillan, London 2019.
- 4 Westermarckin eläinkäsityksistä ks. Salla Tuomivaara, *Animals in the Sociologies of Westermarck and Durkheim*. Palgrave Macmillan, London 2019.
- 5 Adornon eläinajattelusta esim. Caleb J. Basnett, *Adorno, Politics, and the Aesthetic Animal*. University of Toronto Press, Toronto 2021; Camilla Flodin, *Of Mice and Men: Adorno on Art and the Suffering of Animals*. *Eстетika: The Central European Journal of Aesthetics*. Vol. 48, No.2, 201, 139–156; Christina Gerhardt, *The Ethics of Animals in Adorno and Kafka*. *New German Critique*. No. 97, 2006, 159–78. Derrida käsittelee Adornon eläinajattelua teoksessaan *Eläin joka siis olen*, erityisesti sivuilla 141–145. (Jacques Derrida, *Eläin joka siis olen*. Tutkijaliitto, Helsinki 2019.)
- 6 Salla Tuomivaara, *Taide purkaa ihmistieteiden rakentamaa rajaa*. Sosiologin katse eläintä esittävään taiteeseen. *Tahiti*. Vol. 12, No. 3, 2022, 70–90.
- 7 Mary Midgley, *Cold wars and grand conclusions: The conflicts that matter aren't between different parties in the world but within each of us, as Darwin knew*. *The Guardian*, 28.10.2008. Verkossa: guardian.co.uk/commentisfree/belief/2008/oct/28/reigion-darwin-dawkins-midgley